

Gramozna jama

Nadaljujemo z odmevom na knjigo Aleš Stanovnik in njegov čas, ki jo je napisal Janez Stanovnik, pred petnajstimi leti predsednik slovenskega predsedstva in "oče naroda" in od nedavnega predsednik borčevske organizacije. Zadnjič smo pisali o idealizirani podobi, s katero je v knjigi ovenčal svojega strica, in o insinujacijah, kdo ga je izdal Italijanom, ki so ga nato ustrelili kot talca.

Janezu Stanovniku je prav prišla (str. 115) celo spomenica dr. Lamberta Ehrlicha, ki jo je ta aprila 1942 protestno naslovil na italijanske oblasti, potem ko te niso zavarovale civilnega prebivalstva pred revolucionarnim terorjem, kot so bile dolžne storiti. Zadnji stavek iz citirane spo-

Cena idealizma

Dr. Aleš Stanovnik je, kot je zapisal avtor, soglašal z Lojzutom Udetom, ki je ob čedalje pogostejših "likvidacijah" Vosa izrazil stališče, "da so upravičene v vojnih pogojih, če gre za ovaduhe, ne pa, če gre za politične nasprotnike" (83). Na strani 107 je zapisal: "Tudi pravno prizadevanje Aleša Stanovnika in njegovih somišljenikov v vrstah OF je bilo seveda plavanje proti toku. Skupaj z ljubljanskim političnim vodstvom krščanskih socialistov – Tomanom, Zemljakom, Kovačem in drugimi – in ob odločni podpori neodvisnega dr. Lojzeta Udeta je Aleš Stanovnik nasprotoval 'revolucionarnemu terorju VOS' in opozarjal centralno vodstvo IOOF, da take likvidacije pospešujejo rekrutacijo bele garde." In malo naprej še: "Zato je menil, da je osnovni cilj narodno-osvobodilnega boja narodna enotnost, nazorska pluralnost, demokracija in strpnost, in v skladu s tem je zagovarjal omejevanje nasilja v oboroženem boju. Tudi pred likvidacijami ovaduhov in okupatorjevih sodelavcev je zahteval temeljito preverjanje dokazov in sodbo pristojnega foruma podtalnega politič-

kon jamčil pravičnost in enakopravnost vseh slojev družbe. Interesov skupnosti družbenih slojev ni pojmoval kot razredno, se pravi sovražno delitev družbe, ki jo lahko uredi samo nasilni konflikt, revolucija."

Eden med mnogimi

Avtor knjige skoraj nikjer v teh primerih ni navedel kakšnih citatov oziroma virov za te navedbe, ki jih je pripisal Alešu Stanovniku. Moramo mu torej verjeti na besedo. Verjetno so vsi ti navedki Stanovnikovih nestrinjanj z revolucionarnim terorjem resnični, in če so, potem moramo ugotoviti, da je šlo za njihovo vztrajno ponavljanje. To pa komunistični vrhuški, še posebej tisti, ki je neposredno koordinirala Vos in prakso revolucionarnega terorja, ni moglo biti prav nič všeč. Nasprotno, ker vemo, da je brezobzirno unčevala vse, kar se ji je pri njenem početju zoperstavljal, se tudi Stanovnik temu ni mogel izogniti. Pri bistvu stvari, to pa je bila prav revolucija, ni prav nič prispeval k stvari, ampak ji je bil v veliko napoto. In to že takrat, s temi svojimi sitnimi pripombami oziroma celo nasprotovanji, še bolj pa je bil revolucionarjem napoti v perspektivi, v prihodnosti, ko bi zasedali oblast in vzpostavljali povojni režim. Predvsem takrat bi jim lahko s svojim zavzemanjem za politično demokracijo in pluralizem povzročal največ težav.

Zato so bili zainteresirani, da se ga znebijo še dovolj zgodaj, takrat, ko so to sistematično in množično počeli. Še bolje pa, če bi krivdo lahko zvalili na okupatorja ali celo na domače politične nasprotnike. Takrat se jim je ponujala enkratna priložnost za tak peklenski način obračuna z zoprnikom v lastnih vrstah. Okupatorju je bilo dovolj le namigniti, kje se skriva, in njegova usoda je bila zapečaten.

Avtor navaja, da je Aleš Stanovnik "ob raznih priložnostih" ponavljal vprašanje Tigra oziroma to, da bi tigrovcem povabili v OF (91), kar komunistov zagotovo ni veselilo.

"Advokatski elementi"

Na strani 83 omenja pismo, ki ga je spomladi 1942 Titu pisal Franc Leskošek, takrat komandant

"glavnega štaba": "Kar se zaveznikov /komunističnih, v OF itd./ tiče, je bila zadnje tedne tudi kriza, ki smo jo srečno premagali. Razni advokatski elementi med katoličani v OF so pričeli uganjati politiko sredine in forsirati razvoj svoje skupine v stranko. S pomočjo delavcev med katoličani v OF smo premagali odpor katoliške skupine proti likvidacijam belogardistov ter izsilili, da je skupina formulirala jasno stališče proti sredini, ter povzročili, da se je vodstvo skupine tako reorganiziralo, da so ostali advokati na cedilu."

Avtor je sicer ugotovil, da so te zločeste besede letele tudi na Aleša Stanovnika. Morda celo predvsem nanj. Zato bi pričakovali, da se bo ob teh Leskoških besedah vendarle ustavljal in jih natančneje razčlenil ter raziskal njihovo ozadje. Leskošek teh besed namreč ni napisal "tja v tri dni", ampak se je z njimi dotaknil bistva takratnega dogajanja, to pa je bila, čisto na kratko, komunistična totaliteta oziroma stremenje po obvladovanju in monopoliziranju vsega (uporništva, protiokupatorstva, sovražstva do okupatorjev, partizanstva, OF, volje "ljudskih množic", oblasti ...). Gre namreč za omembo ključne problematike tako glede Aleša Stanovnika kot politike komunistov (revolucije). Toda očitno se mu ni zdelo vredno, saj je ver-

jetno zaslutil, da bi se mu potem podrl temeljni vsebinski koncept knjige.

Zakaj je ostal?

Avtor je dokaj samovoljno ugotovil, zakaj se Aleš Stanovnik v drugi polovici maja 1942 ni z drugimi člani Vrhovnega plenuma in Izvršilnega odbora OF umaknil iz Ljubljane na "partizansko svobodno ozemlje". Pravi, da tega ni storil zato, ker je menil, da je "poglaviti del njegove politične aktivnosti: dialog z nasprotniki". Podvomimo lahko, da bi takrat, na tisti stopnji razvoja dogodkov, to bil razlog, da se ni umaknil z drugimi. Poleg tega so ti "nasprotniki", če že ne prej, pa zagotovo vsaj tiste dni jasno sprevideli, da se s komunisti in njihovimi "zavezniki" nima smisla pogovarjati prav o ničemer več. Ti so namreč te svoje "nasprotnike" sistematično pobijali že od 10. julija 1941 naprej in so jih do maja 1942 ubili že nekaj sto. 26. maja, nekaj dni po Stanovnikovi aretaciji, so sredi Ljubljane uprizorili trojni demonstrativni umor, med drugim dr. Lamberta Ehrlicha, velikega narodnjaka.

Očitno je bil razlog, da se Stanovnik ni umaknil iz Ljubljane skupaj z drugimi, drugje in prav ta razlog je bil glavni vzrok za njegovo aretacijo in smrt. Sicer pa je avtor k vprašanju, zakaj je ostal v Ljubljani, do-

dal: "Mnenje, ki ga je zapisal eden izmed njegovih prijateljev, češ da se je imel prestarega za partizanstvo, je njegova žena Marinka odločno zanimala. Čeprav se je brez zadržkov odločil za oboroženo borbo proti okupatorju, je kot član SNOO nasprotoval likvidacijam političnih nasprotnikov, npr. idejnih voditeljev takratne Slovenske zaveze /.../" (97)

Eno stran naprej je to še enkrat ponovil: "V prepričanju, da je družbeno ureditev potrebno spremeniti, zato ni bilo velike razlike med Alešem Stanovnikom in komunisti, bistveno različno pa je bilo gledanje na metode in sredstva za doseg tega cilja. Aleš Stanovnik je odločno nasprotoval nasilnim, nedemokracičnim, skratka, 'revolucionarnim' metodam boja." (98). K tem trditvam pa seveda ni dodal, da je bilo že nasprotovanje "likvidacijam političnih nasprotnikov" pomemben del "smrtne obsodbe".

Atentator "Kuhar"

Da bi avtor čim bolj pripravil teren za svojo tezo, kako je za smrt Aleša Stanovnika kriva "desnica", je navedel tudi prav neverjetno zgodbo o nekem Janezu Kuharju, ki naj bi ga ubil. Zgodba je podatkovno in logično skrajno zmedena, zato je prav težko pisati o njej. Gre pa tako: skupina Fanouša Emmerja naj bi imela >>

Oporečnik revolucije 2. del

menice se glasi: "Absolutno potrebno se zdi, da italijanska oblast da Slovencem možnost samoobrambe v sledeči obliki: slovenski orožniki in stražniki naj spet dobe orožje."

Čeprav se je dr. Ehrlich le odzval na komunistično nasilje in je povsem logično in legitimno od Italijanov, ki tega nasilja niso nameravali sankcionirati, zahteval, da dovolijo vsaj slovenske orožnike in stražnike, torej organe oblasti, ki bi skrbeli za red in varnost (vse organe oblasti, tudi policijo, ki preganja kriminal, so namreč Italijani z okupacijo odpravili), je Janez Stanovnik to razglasil za "narodno izdajalsko dejanje" in pripisal, da je bil Aleš Stanovnik "očito žrtev prav take odiozne prijave". Dr. Ehrlich je namreč navedel, da Slo-

Dr. Aleš Stanovnik

vencem, ki jih ogroža revolucionarni teror, ne preostane drugega, kot da storilce prijavljajo oblasti, to je Italijanom, te prijave pa bi delovale odločno. Obramba pred terorjem, ki jo je zahteval dr. Ehrlich, je za Stanov-

nika torej "narodno izdajalsko dejanje". Seveda, za branilce revolucije je vsaka logika dobrodošla, pa naj bo še tako za lase privlečena. Ni pomembno, saj večina bralcev o tem ne razmišlja prav veliko ali sploh nič.

Avtor je dovolj jasno poudaril, da je dr. Aleš Stanovnik gledal in razumel politiko skozi idealizirano optiko. Prizadeval si je za povezovanje in sodelovanje prav vseh političnih sil, ko je šlo za narodove interese, vendar se je hkrati "odločno distanciral od komunističnega sistema vrednot, t. j. od materialističnega svetovnega nazora, kakor tudi od komunistične revolucionarne strategije in utopističnega zagovarjanja totalne kolektivizacije" (str. 46).

nega vodstva. Skratka, zahteval je nadzor IOOF nad VOS! /.../

Njegovo prizadevanje za moralno čistost NOB pogosto ni našlo dovolj razumevanja niti med ljudmi iz lastnih vrst. Njegova stališča so nekateri imeli za moralistična in idealistična in mu celo očitali pomanjkanje 'revolucionarne odločnosti'. Aleš Stanovnik je na te očitke odgovarjal, da sta v boju za narodno osvoboditev najvažnejši množičnost in narodna enotnost, ne zgolj nasilje. Zato je odločno nasprotoval teoriji dveh etap revolucije. Menil je, da je bistvo osvobodilnega procesa odpiranje poti in uvajanje demokracije, ki naj sprosti vse narodne energije in omogoči vzpostavlanje družbene ureditve, v kateri bo za-

» nalogo izločiti krščanske socialiste iz OF in jih vključiti v Slovensko zavezo. Zato naj bi najeli "Janeza Kuharja", da naredi atentat na Stanovnika. Ko bi to storil, naj bi v žep umorjenega vtaknil listek, ki naj bi pričal, da so ga ubili komunisti. Toda "Kuhar" naj bi se bil skesal in vse to povedal svojim sosedom Brecljevim. To, da je vse to povedal Brecljevim, naj bi bil dokaz za resničnost te zgodbe. Ker se je Kuhar "izneveril Emerjevi zarotniški skupini", naj bi ga Slovenski zavezi izdal njegov sosed Špicer, kar je povzročilo, "da so Emerjevi likvidatorji streljali v polhograjski dolini na Kuharja in ga tudi smrtno ranili v glavo". Za vse to naj bi bila izvedela poleg Brecljeve družine tudi "VOS in o vsem tem obvestila Aleša Stanovnika ter mu svetovala, da poostreno pazi na svojo varnost, ker je očitno na vrhu liste bele garde za likvidacijo nasprotnikov".

Dolga vosovska roka

Zgodbo naj bi bil 2. decembra 1941 objavil *Slovenski poročevalec*, glasilo OF. Avtorja ni nič motilo, da več odločilnih elementov kaže, da je zgodba izmišljena, da je bila le sredstvo v propagandni vojni in da so komunisti očitno z njo hoteli prestrašiti samosvojega in že nadležnega Aleša Stanovnika ter mu hkrati vcepiti odpor do nasprotnikov, ki naj bi mu stregli po življenju, s čimer bi ga na čisto eksistenčni podlagi čim bolj vezali nase. Niti z besedico ni omenil kakšnega pomisleka o tej "zanimivi" zgodbi.

No, vsaj mi mu namignimo, če se že on dela tako nevednega o našem medvojnem dogajanju, v tem primeru, da je prav Vos že leta 1941 intenzivno vohunila za svojimi političnimi nasprotniki, zbirala o njih informacije in verjetno tudi že delala spiske "za likvidacijo nasprotnikov".

V neverjetno drzni propagandni vojni je Vos tako v tem primeru kot v mnogih drugih nasprotniku pripisovala to, kar je počela sama. V tistem času je Vos že nekaj mesecev sistematično pobijala politične nasprotnike, dva dni po objavi zgodbe v svojem propagandnem glasilu *Slovenskem poročevalcu* pa so vosovci ustrelili tudi Fanouša Emmerja.

Mimogrede, avtorja nič ne moti, da je Slovenska zaveza nastala komaj aprila 1942, on pa jo vpleta v dogajanje novembra 1941. Le kdo je pri vsem tem "Janez" in kdo "Kuhar"? Dosedanja literatura ne pozna ne Janeza Kuharja in prav tako ne "polhograjske doline", kjer naj bi ga bili "Emerjevi zarotniki" ustrelili. Polhograjskih dolin je veliko, zato v takšnih primerih, če vemo, da gre za dolino, navedemo (da smo še bolj verodostojni), za katero dolino gre oziroma blizu katerega kraja leži. Zgodba, zakuhana s "Kuharjem" in neko dolino, kar kliče po tem, da o njej podvomimo. Janez Stanovnik jo je navedel (str. 111-112) kot suho zlato. O drznosti laganja smo že nekaj povedali; takratnega in tudi še današnjega.

Cilj posvečuje sredstva

V zadnjem razdelku knjige *Kdo*

ga je izdal? naj bi Janez Stanovnik razkril ali vsaj nakazal, kdo je Italijanom povedal, kje se skriva Aleš Stanovnik. Toda tudi ta del je ena sama špekulacija. Žal najslabše vrste in je mogoče z lahkoto ovreči prav vse Stanovnikove trditve. Stanovnikov problem je bil, da iz nič pač ne moreš narediti nekaj, pa če se še tako trudiš ali delaš za lase privlečene sklepe. Uvodoma je, da bi podkrepil svoje kasnejše trditve, navedel nepomemben odlomek iz *Črnih bukev v zvezi* z Alešem Stanovnikom. Izrabil ga je za to, da je zapisal: "V glavah, v katerih se je porodilo tako perverzno klevetanje, se je rodila tudi ideja, da zločinsko izdajo Aleša Stanovnika naprtijo komunistom in da se zabišeta sled in krivda za to iskariotsko dejanje. Narediti zločin, potem pa ga naprtiti nasprotniku, to je bila od pamtiveka taktika tistih, ki so se ravnali po jezuitskem pravilu 'finis sanctificat media' – cilj posvečuje sredstva!" S tem, da je to zapisal, nikakor ni rešil uganke, kdo je izdal dr. Aleša Stanovnika. Kvečjemu podtika "drugi strani" nekaj, česar ji ni mogoče podtikati.

Nadaljuje s citatom iz dnevnika kega zapiska Alojza Rebulca, ki navaja pričevanje dr. Jakoba Šolarja, sodelavca in osebnega prijatelja Aleša Stanovnika: "Spominjam se večera, ko sva se (s Stanovnikom) dve uri sprehajala ob Ljubljani. Rekel mi je: 'Komunisti so ljudje, ki nimajo z nami ničesar. Njihov svet je nekaj posebnega.' 'Zakaj pa jih ne pustiš?' sem ga vprašal. Odgovoril je: 'Kdor je zajahal njihovega konja, ga ne more več razjahati.' – Pogovarjala

sva se o tem, da bi prišlo do sporazuma med Osvobodilno fronto in Slovensko zavezo. Stanovnik je potem ta moj predlog na ljubljanskem plenumu Osvobodilne fronte sprožil. Čez tri dni je bil odkrit v neodkrivljivem skrivališču in aretiran."

Čigava žrtev?

Kaj je ob zapisnem naredil Janez Stanovnik? Rebulovo oziroma Šolarjevo pričevanje je "demantral" s povsem nepomembnimi obrobni opazkami, z namenom seveda, da bi ga prikazal kot neverodostojno. Da bi bil čim bolj prepričljiv, je navedel neki drugi Rebulov zapis o Kocbeku, ki da je Kidriča imenoval za "žrebca v areni zgodovine", in temu dodal, da Kocbek nečesa takšnega že ni mogel izjaviti, saj se je o Kidriču izražal samo pozitivno. Kot dokaz za to je navedel neko Kocbekovo izjavo iz dnevnika *Pred viharjem*. Stanovnik bi pač moral upoštevati, da je Kocbek napisal še veliko drugih besedil (medvojnne in predvsem povojne dnevnike), ki so danes javno objavljena in ki Stanovnika demantirajo.

Enako se je hudoval nad izjavo dr. Janeza Žumra, ki jo je objavil v *Delu*, 17. novembra 1990. V njej je Žumer, Stanovnikov sodelavec, zapisal, da "je bil dr. Aleš Stanovnik kot izrazito politično misleči intelektuallec ključna osebnost krščanskosocialističnega gibanja in da soglasja k dolomitski izjavi zagotovo ne bi dal. Mislim, da je več kot na dlani, da je Aleš Stanovnik padel pred njenim podpisom kot žrtev boljševističnega nasilja in tiste strategije, ki ji je NOB rabila le kot sredstvo za prevzem oblasti."

K temu je avtor knjige dodal odlomek iz rokopisnega zaznamka, shranjen je v jeseniškem muzeju, dr. Mihe Potočnika, prav tako dobrega znanca in sodelavca dr. Aleša Stanovnika, kjer navaja, kako je ob neki komemoraciji v spomin Alešu Stanovniku k njemu in Aleševi ženi Marinki pristopil Vilko Pitako ter dejal: "Daj no, Miha, ne verjemi. Aleša so izdali in pogubili komunisti sami, ker jim je bil (politično) nevaren."

Konec prihodnjic
Ivo Žajdela

Želite postati naročnik tednika

DEMOKRACIJA

Pokličite nas na telefon 01/434-54-63